

קנאה - Jealousy vs Envy

Category: בראשית, וישב

כיצד יעקב יצר במו-ידיו את קנאת האחים ביוסף? יעקב רצה שהאחים ילמדו מיוסף כיצד לקרב את האחים 'בני השפחות', אותם סרב לראות כסוג ב', והעניק ליוסף כתונת פסים כדי לעורר קנאה ותחרות בריאה ביניהם.

מה השתנה השנה?

בימינו בכל עיר ניצבת בפשטות מנורה ציבורית במרכז העיר (ובערים רבות אף יותר ממנורה אחת) ומסיבות חנוכה רבות נערכות בחוצות הערים. אבל לפני שלושים-ארבעים שנה לא היה זה מחזה נפוץ כלל וכלל.

בשנות השבעים והשמונים הרבי עודד מאד את הקמת המנורות הציבוריות בחנוכה, והיה מדרבן ומעורר בכל שנה ושנה על התועלת הגדולה של מבצע חנוכה ברשות הרבים.

בשנת תשמ"ו, לקראת סוף חנוכה, הורה הרבי לכל השלוחים והפעילים לשלוח תמונות מהפעולות של חנוכה בעירם ובמקומם ('התוועדות' תשמ"ו כרך ב עמ' 193) על-מנת לשלב את כל התמונות בתוך אלבום מיוחד שהרי "מצוה לפרסם עושי מצוה". ואכן באותה שנה שלחו כולם תמונות מכל רחבי תבל והם שובצו בתוך אלבום שנקרא בשם Let There Be Light, "יהי אור".

בשנה הבאה לאחריה, שנת תשמ"ז, שוב הורה הרבי לכל השלוחים לשלוח תמונות מהפעילות בחנוכה בעירם, ושוב הדפיסו אלבום נוסף, 'מעודכך' יותר, והפעם נתנו לו את השם לפי המשכו של הפסוק הנזכר: "ויהי אור".

כאשר עורכים השוואה בין שני האלבומים ההבדל המשמעותי מזדקר מיד מול העיניים; שלוח בעיר פלונית שערך מסיבת חנוכה בשנה הראשונה בביתו הפרטי עם מנורה קטנה שעומדת על השולחן, עומד בשנה השנייה על מנוף ומדליק מנורה ציבורית גבוהה במרכז העיר ומסביבה מאות יהודים מקומיים! את השינוי הזה בין חנוכה של השנה הראשונה (תשמ"ו) לחנוכה של השנה השנייה (תשמ"ז) אפשר לזהות מיד כמעט בכל עיר ובכל תמונה באלבום.

מה בעצם עשה כאן הרבי?

מדוע יעקב מפלה בין האחים

בפרשת השבוע אנחנו קוראים את הסיפור העצוב של מכירת יוסף, כאשר הכל התחיל מקנאתם של האחים בו, "ויקנאו בו אחיו". מדוע הם קינאו בו? מי גרם לקנאה הזאת?.

הגורם לקנאה זו היה בעצם יעקב אביהם בעצמו. כאשר הוא נתן ליוסף יחס מיוחד והעניק לו את כתונת הפסים ² הוא עורר למעשה את קנאתם של כל שאר האחים ביוסף, "ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו".

וכמו שהגמרא במסכת שבת (י, ב) אומרת: "לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שהרי בשביל משקל שני סלעים לכתונת פסים שעשה יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים". הגמרא מגלגלת אפוא את כל גלות מצרים באשמת היחס העודף שנתן יעקב אבינו לבנו יוסף.

נשאלת כאן שאלה פשוטה: כל הורה מתחיל יודע היטב שאסור להעדיף ילד אחד מעל פני שאר הילדים מפני שהיחס הזה גורם לקנאה ושנאה בין האחים. זאת מבין כל אדם שהרי השכל הפשוט מחייב כך. יעקב אבינו בוודאי ידע את העובדה האלמנטרית הזאת שהנהגתו עשויה לגרום לקנאה בין האחים, ואם-כן מדוע בכל זאת הוא העניק יחס עודף ליוסף? (ראה 'התוועדויות' תשמ"ז כרך א עמ' 286).

קנאה חיובית

זו לא הפעם הראשונה שאנו מוצאים קנאה בתורה. בפרשת ויצא שקראנו לא מכבר אנו גם נפגשים בקנאה. בעוד שלא ילדה ליעקב כמה ילדים נותרה רחל אחותה עקרה והתורה מספרת לנו "ותקנא רחל באחותה" (בראשית ל, א). ורש"י שם מבאר דבר מעניין: "קנאה במעשיה הטובים, אמרה אלולי צדקה ממני לא זכתה לבנים".

באופן כללי קנאה היא תכונה מאוסה, כפי שהמשנה במסכת אבות מונה את הקנאה בין הדברים שמוציאים את האדם מן העולם. אבל ישנו סוג אחר של קנאה; זה לא שהוא לא מפרגן לזולת שיש לו, אלא אדרבה, הוא מלא שמחה שלשני יש והוא מאחל לו עוד ועוד, אלא שהוא מתאוה לאותו דבר, גם הוא רוצה שיהיה לו כמו לשני, ועל קנאה כזאת אומרת הגמרא "קנאת סופרים תרבה חכמה" (ב"ב כא, ב).

באנגלית יש לקנאה שתי מילים Jealousy and Envy - המשמעות של אחת מהן היא נגטיבית, כלומר קנאה שהיא רגש של רוע וחוסר פירגון לזולת; ואילו המשמעות של המילה השנייה מבטאת רגש של ביטול שממלא את האדם, כאומר הלוואי וגם אני יכולתי להגיע להתנהגות כזאת, או לכישורים ורמת- ידע כזאת כמו שאצל פלוני. רגש כזה מעורר ומעודד את האדם לשאוף ולהשתדל להגיע למדרגות גבוהות יותר ומעניק לו מוטיבציה לעבוד קשה יותר ואולי

להגיע להישגים שחברו הגיע אליהם.

בסיפור של רחל, רש"י מגלה לנו שרחל לא חטאה בקנאה של חוסר פירגון לאחותה על הילדים שנולדו לה. אלא להיפך, היא קנאה במעשיה הטובים, ואמרה לעצמה שאם היא בעצמה היתה עושה את אותם מעשים טובים בודאי גם היא היתה זוכה לילדים.

את הקנאה במשמעותה החיובית ניצל הרבי במבצע חנוכה הנזכר. במשך שנים רבות הרבי עורר על מבצע חנוכה במרכזי הערים וכו', והדברים אכן הועילו מעט. אולם באותה שנה שהרבי הורה להדפיס אלבום מיוחד שיתעד את הפעילות בכל עיר ועיר, כל החברים ראו בעיניהם איזה גודל של מנורה יש בעיר פלונית וכמה אנשים השתתפו ונטלו חלק במסיבה שבארגונו [?] ללא ספק האלבום הזה נתן את הדחיפה ואת המוטיבציה הגדולה ביותר להשתדל יותר ויותר. ולכן בשנה שלאחריה הכל היה נראה ברמה אחרת, כפי שהדברים אכן תועדו באלבום השני.

הרבי אף אמר את הדברים במפורש בשיחתו, וציטט מפרשתנו לגבי ראובן שניסה להציל את יוסף אחיו ע"י השלכתו לבור כדי שהוא יוכל "להשיבו אל אביו", ועל כך אומר המדרש: "אילו היה יודע ראובן שהקב"ה מכתוב עליו וישמע ראובן ויצילהו מידם היה טוענו ליוסף ומוליכו אצל אביו" (ויק"ר פל"ד). הרבי אומר שאפילו ראובן שבוודאי רצה להציל את יוסף, אילו היה יודע שפעולתו תקבל פרסום בתורה הוא היה עושה ומשתדל הרבה יותר.

כל זה מסביר מדוע יעקב אבינו נתן ליוסף בנו את כתונת הפסים. הוא אמנם ידע היטב שעובדה זו תעורר קנאה בקרב האחים, ואת זה הוא אכן ביקש לעשות. הוא רצה שיהיה "ויקנאו בו אחיו", שתתעורר קנאת סופרים ביניהם, שהאחים יבחינו כיצד הוא מקרב את יוסף והם ישתוקו וישאפו להתנהג כמוהו כדי לזכות לקרבתו של אביהם (ראה בהרחבה שיחת י"ט כסלו תשמ"ה 'התוועדות' כרך ב' עמ' 870).

ומה רצה יעקב שהאחים ילמדו מיוסף? מה היה כל כך מיוחד בו עד כדי כך שיעקב אביהם ביקש לעורר את קנאתם כדי שילמדו ממנו?

במשפחתו של יעקב היו אזרחים סוג א' ואזרחים מסוג ב'. רחל ולאה נשותיו ילדו לו שמונה בנים, ובלהה וזלפה שפחותיו הולידו לו ארבעה בנים. מסופר שבני לאה היו "מזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים" (רש"י בראשית לז, ב). הם הביטו על בני השפחות כאזרחים סוג ב', ואילו יוסף הצדיק "שבילה גדלה אותו כאמו" (רש"י לז, י) לא היה יכול לשאת את ההתנהגות הזאת והוא נהג לקרב את בני השפחות.

את ההתנהגות הזאת של יוסף רצה יעקב אבינו שהאחים ילמדו ממנו. ולפיכך הוא הראה אותות קירוב ליוסף והעניק לו את כתונת הפסים כדי לפתח ולעורר תחרות בריאה בין האחים מי מביניהם יקרב יותר את בני השפחות, וגם הוא עשוי לזכות בכתונת פסים.

אין יהודים מסוג ב'

התופעה הבעייתית הנזכרת, שיש יהודים שנוהגים להביט על יהודים אחרים כאזרחים סוג ב', אולי החלה אז, אבל היא המשיכה והלכה בגלגולים שונים בכל הדורות שלאחר מכן. כל תנועת החסידות נוצרה בעולם כדי לשנות את הגישה ואת ההסתכלות הקלוקלת הזאת שהיתה קיימת בעוצמה רבה עד אז; תלמידי חכמים הביטו על פשוטי העם מלמעלה למטה כאזרחים סוג ב' ולא התייחסו אליהם כלל.

עד עצם היום הזה ישנם יהודים שסבורים שבגלל שהם שומרים תורה ומצוות הם אהובים וחשובים אצל הקב"ה יותר מאשר אלו שאינם שומרים תומ"צ. בא הרבי ולימד את העולם שכל יהודי אהוב אצל הקב"ה, ואדרבה, אותו יהודי שגדל ללא רקע דתי, תינוק שנשבה, כשהוא מקיים מצוה אחת הוא גורם בכך לה' נחת רוח עצומה, והקב"ה מחבב את היהודי הזה.

לעומתו, אותו יהודי שקרא ושנה ושימש תלמידי חכמים יש ממנו ציפיות אחרות, מצפים ממנו להתנהג בדיוק כפי שחינכו אותו וכפי שהוא למד. והרי אותו אחד יודע היטב שהוא לא מתחיל אפילו לקיים בשלימות את כל מה שנתבע ונדרש ממנו. ולפיכך אותו 'תינוק שנשבה' שמקריב מעצמו ומרצונותיו למען הקב"ה ומקיים מצוה אחת גורם נחת רוח גדולה לה' יותר מאותו יהודי שגדל בבית דתי שאינו צריך להקריב מאומה מעצמו.